

Katsaus

numero 1 1964

Matti Ilmanen
Reijo Wilenius
Erkki Eskelinen
Raimo Kanerva
Silmäyksiä

Valistuksen valinkauha
Suomalainen herääminen?
Näkemyks ihmisen kehityksestä
Väinö Linna
Esko Ervasti: Sissiretkiä metafyy-
siseen / Kyösti Skyttä: Suomen
Kuvalehti / Juha Hiekkaranta:
Rauhanrintama ryhmittyy / Ossi
Hedman: Äl' yli päästä perhanaa
/ Pertti Hemánus: Heimousaat-
teen romahdus.

KULTTUURI - POLITIIKKA - TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki, Fredrikinkatu 36 B 36. puhelin 62 49 78

Vuositilaus 6 mk. Irtonumero 1,20 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä Kustannusoy Tähystäjän postisiirtotiliä 94711 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Ilmestyy kuudesti vuodessa.

Kahdeksas vuosikerta.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

VALISTUKSEN VALINKAUHA

Suomalaisen kulttuuripolitiikan taustaa ja tehtäviä

Matti Ilmanen

Kulttuuripolitiikkaa ei voida erottaa muusta yhteiskuntapolitiikasta. Se on vain yksi puoli kansakunnan elämän kokonaisjärjestelystä ja monella tavalla riippuvuussuhteessa yhteiskunnan kokonaisuutokseen.

Me haluamme elää demokraattisessa yhteiskunnassa. Se on vaativa elämänmuoto, ja sen tähden ihmiskunnan historiassa suhteellisen harvinainen. Kansanvaltaisen yhteiskunnan tunnusomainen piirre on, että se on avoin, kasvuhakuinen ja tavoitteissaan pluralistinen: kehitys saa kulkea moniin suuntiin, monessa kerroksessa. Yhteiskunta hyväksyy ihmisten tavoitteiden erilaisuuden ja se hyväksyy alituisen muutoksen väistämättömäksi ilmiöksi. Hallintokoneisto sopeutuu ihmisten tilapäistenkin tarpeiden mukaan eikä yritä pakottaa ihmisten toimintoja hallintokoneiston ja dogmaattisen, kuvitellun ideaalikehityksen vaatimusten mukaisiksi. Tehtyjen päätösten ei tarvitse olla 'ainoan oikean linjan' mukaisia, vaan ne hyväksytään tarkoituksenmukaisuus-, preferenssipäätöksiksi.

Monin tavoin voidaan perustella väitettä, että 1960-luvun polttavin ongelma ei Suomessa ole taloudellinen eikä sosiaalinen vaan se on

sivistyksellinen, tiedon tason ongelma. Voimme ehkä siirtää eteenpäin aikaa, jolloin kukin meistä ansaitsee sanokaamme neljännessä suuremman vuositulon, voimme kenties vielä muutaman vuoden tinkiä sosiaalisista palveluksista, mutta koulutus- ja sivistysongelmiamme emme voi lykätä tulevaisuuteen. Me emme voi panna päättämme pen- saaseen ja sanoa että »sitten meidän jälkeemme», »sitten kun meillä on taloudellinen pohja vakiinnutettu». Ei — nämä kysymykset vaativat ratkaisua *nopeasti*, muuten ne kaatuvat päällemme. Tähän kuuluu myös kysymys hallintokoneiston sopeuttamisesta ajan vaatimuksia vastaavaksi.

Itsenäistynyt Suomi sai aikanaan perinnöksi hallintokoneiston, joka suhteellisen hyvin vastasi silloisia tarpeita. Mutta maailma harppoo eteenpäin seitsemänpenikulman saappain, ja tuntuu useasti siltä, että olemme perinpohjin laiminlyöneet perintöosamme kehittämisen. Valtion tehtävät ovat laajentuneet valtavasti, yhteiskuntamme on muut- tunut luonteeltaan aivan uudenlaiseksi, mutta hallintokoneistomme organisaatio- ja toimintamuodot ovat vielä liian usein samat kuin Suo- men suuriruhtinaskunnassa. Kohtuuden nimessä on sanottava, että paljon on tehtykin, mutta vielä enemmän on jäänyt tekemättä.

Kaikki asiantuntijat ovat yhtä mieltä siitä, että opetushallinnon alalla tilanne on pahin: sen hajanaisuudesta on muodostunut tosi pul- lonkaula kehityksen eteenpäin menossa. Nykyinen tilanne vaatisi val- tavan määrän ratkaisuja ja toimenpiteitä eri puolilla kulttuurihallin- non kenttää, ja tarkoituksenmukaisten hallinnollisten ratkaisujen poh- jaksi kokonaisnäkemystä. Mutta koneisto on hajallaan, rattaat rempal- laan: opetus- ja sivistyskysymyksiä hoidetaan ainakin seitsemässä eri ministeriössä. Lisäksi hajanaisuus on johtanut siihen, että kokonais- kuvaa on mahdotonta saada, ongelmien ääriviivat ovat hämärtyneet tai joutuneet sekamelskassa kokonaan piiloon. Opetus- ja sivistysmenot ovat valtion käyttöbudjetin loppusummasta lähes neljännes, mutta prefe- renssijärjestys niiden myöntämisessä on monesti niin sattumanvarai- nen, että pakostakin muistaa osan varoista olevan peräisin veikkaus- ja raha-arpajaisten voittovaroista.

Kulttuuripolitiikan taustana on yhteiskunnan kokonaismuutos. Voim- me oikein ymmärtää kulttuuripolitiikan tarpeet vasta kun tutustumme kansamme kokemuksiin suuriin taloudellisiin ja sosiaalisiin muutosproses- siin.

Lähtökohdaksi voimme ottaa *elinkeinorakenteen kehityksen*. Ag- raarivaltainen yhteiskunta on meillä siirtymässä historiaan. Vuonna 1950 sai ammatissa toimivasta väestöstämme 46 % toimeentulon maa- ja metsätaloudesta, vuonna 1960 oli vastaava osuus 35.5 % ja vuonna 1970 sen on arvioitu olevan enää noin 15 %. Esimerkkeinä maatalou- den merkityksen vähentymisestä työvoiman kysyjänä yhteiskunnan tek- nillisen tason noustessa mainittakoon, että Ruotsissa oli maa- ja met- sätalouden työvoimaosuus vuonna 1960 14 % ja Yhdysvalloissa samana vuonna vain 6.5 %.

Inhimillisen työvoiman siirtymistä alkutuotannosta muihin elinkei- noihin kuvattiin aikaisemmin käsitteellä teollistuminen, mutta myö- hemmin on osoittautunut, että jalostuselinkeinojen, teollisuuden ja ra- kennustoiminnan, osuus työvoiman kysyjänä ei kehityksen jatkuessa- kaan nouse paljonkaan kolmannelta suuremmaksi. Sitä merkittävä- mäksi on osoittautunut palveluelinkeinojen kyky tarjota työtä kasva- valle väestölle. Liikenne, kauppa, pankit ja vakuutuslaitokset, julkinen toiminta ja muut palveluelinkeinot ovat meillä lisänneet osuutensa jo yli kolmannekseen kokonaistyövoimasta ja Yhdysvalloissa on palvelu- elinkeinojen työvoimaosuus jo yli 50 %. Eikä maataloudessakaan työ ole enää entistä maataloustyötä, eikä liioin teollisuustyö ole entisen-

laista: palkkannauttijoiden ammattiasemarakenne on muuttunut sekä niissä että palveluelinkeinoissa. Vuonna 1938 oli maamme palkkannauttijoista työntekijöiden osuus 78 % ja toimihenkilöiden osuus 22 %, nykyään on toimihenkilöitä jo 2/5.

Elinkeinorakenteen muutosten rinnakkaisilmiö on *urbanisoituminen*. Maamme väkiluku kasvoi vuosien 1951 ja 1960 välillä kymmenellä prosentilla eli 416 000 hengellä. Nettokasvusta tuli kaupunkien ja kauppaloiden osalle 97 % ja maalaiskuntien väestö lisääntyi vain 3 %. Suomi kaupunkimaistuu huimaa vauhtia.

Kaupunkimaistuminen on maassamme nuori ilmiö. Vielä pääosa 1800-lukua oli meillä staattisen agraariyhteiskunnan aikaa. Kun teollistuminen alkoi tarjota maaseudun liikkaväestölle työtilaisuuksia, vilkastui maassamuutto. Kuitenkin vasta 1890-luvun alkupuoliskolla kaupunkiväestön osuus ylitti 10 % maamme asukasmäärästä. Ja vasta neljä vuosikymmentä myöhemmin kaupunkien ja kauppalain osuus kohosi 20 %:in. Sen jälkeen kehitys on kulkenut nopeasti. Jo 1940-luvun lopussa osuus oli 30 %, tällä hetkellä se on yli 40 % ja 1970-luvun alkuvuosina sen on ennustettu ylittävän 50 % maan väestöstä. Lisäksi on huomattava nykyisin varsin nopea väestön uudelleen ryhmittyminen maalaiskuntien sisällä, maaseudun liikekeskusten ja muiden taajamien voimistuminen.

Ilmiötä voidaan luonnehtia väestön siirtymiseksi maa- ja metsätaloudesta muihin, 'tuottavampiin' elinkeinoihin. Tällaista sosiaalista ja taloudellista liikkuvuutta on pidettävä välttämättömänä edellytyksenä nyky-yhteiskunnan jatkuvalle kehittymiselle. Maassamuutto, joka pääasiassa on kaupunkimaistumisprosessia, aiheuttaa nykyisellä nopeudella jatkuessaan kuitenkin monenlaisia pulmia ja haittavaikutuksia, joiden 'ilmiasuna' mainitaan autiotalat, veroäyrin korkeus, tulotason alaisuus tyhjentyvällä maaseudulla, asuntojen puute, nuorisokysymys, liikenne-pulmat jne kaupungeissa. Tilanne vaikeutuu yhä, kun monissa tapauksissa muuttoliike ei enää pysähdy maakunnan oimiin keskuksiin, vaan Itä-Suomesta ja Pohjanmaalta suuntautuu niiden ohi teollisuus-Suomeen ja keskittyy hyvin vahvasti Helsinkiin. Ongelmaa on parsittu siten, että varsinaisen maanviljelijäväestön taloudellisen toimeentulon edellytyksiä on yritetty kohentaa tulonsiirroilla muilta elinkeinoaloilta. Tavoiteltua tulosta ei kuitenkaan ole saavutettu. Syy on yksinkertainen, maassamuutto ei johdu yksinomaan toimeentulovaikeuksista. Ilmeisesti yhtä suurena vaikuttimena on *viihtymättömyys*, sosiaalinen ilmiö. Nuorten kohdalla se on ilmeinen, mutta myös vanhempi väki on sivistystason noustessa oppinut haluamaan uudenlaisia, 'korkeampia' kulttuuripalveluksia, joita ei varsinainen maaseutu kykene kylliksi tarjoamaan. Tämä kysymys liittyy eräältä osalta koulutusyhteiskunnan ongelmiin.

Urbanisoitumista emme voi estää, vaikka niin haluaisimme. Toivotavaa kuitenkin olisi, että maassamuuttoa voitaisiin jossakin määrin hallita. Taistelua maaltapakoa vastaan ei voida käydä jokaisessa talossa, jokaisessa kylässä, mutta kenties voidaan rakentaa puolustuslinnakkeita maakunnallisiin keskuksiin. Siinä on yksi aihe hajasijoitukselle.

On tietenkin ollut paikallaan, että maalaisyhteisön ongelmia on meillä viime aikoina tutkittu hyvin intensiivisesti. Tulevaisuuden kannalta on kuitenkin tärkeämpää, että kaupunkiyhteisöä, sen syntyyn ja kasvuun liittyviä ongelmia tutkitaan sitäkin enemmän. Urbanisoitumisprosessin tutkimuksessa on paljon tehtäviä. Tulokset tulevat vaikuttamaan merkittävästi meidän ja lastemme elämään. Työ on meillä vasta alussa.

Kehittyneet maat ovat siirtymässä *koulutusyhteiskuntaan*. Kysymyksessä on tietoinen pyrkimys taloudellisen kasvun turvaamiseen,

vaurastumiseen, hyvinvointivaltioon. Tutkijat ovat todenneet, että taloudelliseen kasvuun vaikuttaa työvoiman ja pääoman panoksen lisäksi inhimillinen tuotantontekijä, *tiedon taso*. Tähän tekijään perustuu kolmannes, kenties peräti puolet tuotannon lisäyksestä. Tutkijain toteamukset ovat johtaneet huomattavaan asenteen muutokseen. Sivistysmenoja ei enää pidetä 'tuottamattomina' menoina vaan investointeina, joiden välillinen tuottavuus vaikuttaa ratkaisevasti taloudelliseen kasvuun. Unescon selvityksen mukaan vallitsee kautta maailman erittäin korkea vastaavuussuhde valtion koulutusmenojen ja kansantulon välillä. Nyt on alettu investoida ihmiseen, kaikkialla sijoitetaan yhä enenevässä määrin varoja hänen kouluttamiseensa, hänen ammatillisen taitavuutensa lisäämiseen.

Pisimmälle ovat ehtineet maailman kaksi suurvaltaa: kansainvälisen tutkimuksen mukaan oli 1950-luvun lopulla Yhdysvalloissa 15—19-vuotiaista nuorista kouluissa 66.2 % ja Neuvostoliitossa 48.6 %. Pohjois- ja Länsi-Euroopan maat olivat melkoisesti jäljessä: noin kolmannes niiden vastaanvanikäisistä nuorista oli kouluissa. Kehitysmaiden ongelmista antaa kuvan Turkin suhdeluku: 3 %.

Suomessa oli meikäläisen tutkimuksen (Aarno Niini — Elisabeth Elfvengren) mukaan vuonna 1960 kaikista 15—19-vuotiaista nuorista 33.2 % kansalais- tai oppikouluissa taikka ammatillisessa oppilaitoksessa tai korkeakoulussa. On ennustettu, että vuonna 1965 kouluisamme on 37.2 % kaikista vastaavanikäisistä, ja suurten ikäluokkien kuljettua ohi suhdeluku nousee vuonna 1970 50—60 %:in. Koulutusintensiteetti tulee meillä siis melkein kaksinkertaistumaan 10 vuodessa. Kuitenkin se on vuonna 1970 yhä Yhdysvaltojen nykyistä intensiteettiä vähäisempi.

Nuorisomme koulunkäyntimahdollisuuksissa on suuria alueellisia eroja. Koulutusmahdollisuuksien riippuvuus alueen keskimääräisestä tulotasosta on ilmeinen. Ensinnäkin on ero kaupunkien ja kauppalain koulutusintensiteetin (n. 50 %) ja maalaiskuntien koulutusintensiteetin (n. 25 %) välillä ja toiseksi on havaittavissa selvä ero keskimääräistä heikomman tulonmuodostuksen alueiden ja teollisuus-Suomen koulutusmahdollisuuksien välillä. Pohjois- ja Itä-Suomen maalaiskuntien 15—19-vuotiaista nuorista oli vuonna 1950 oppi- tai ammattikouluissa alle 20 %. Hankaluudet lasten kouluttamisessa on yksi ja painava syy maassamuuttoon.

Entä *ylioppilastulva*, ns. suurten ikäluokkien virtaaminen kouluyhteiskunnan väljentämään uomaan? Vaikka vuonna 1965 jää 15—19-vuotiaista nuoristamme vielä neljännesmiljoona koulujen ulkopuolelle, pääsee kuitenkin yhä suurempi osa koulunkäynnistä osalliseksi. Oppikoulujen ja ammatillisten koulujen kapasiteetin kasvusta antavat hyvän kuvan seuraavat lukusarjat: vuonna 1956 oli oppikoulujen oppilasmäärä 133 000, vuonna 1960 214 000 ja vuonna 1965 sen on arvioitu olevan 263 000; vuonna 1956 oli ammatillisten oppilaitosten oppilasmäärä 43 000, vuonna 1960 59 000 ja vuoden 1965 arvio on 83 000.

»The population explosion is not a problem confined to the *tiers monde*. There has been a population explosion in the intellectual world too and it has thrown up new problems for the institutions which must accommodate the additional students and for the established figures of science and learning who must assimilate the oncoming generation into the culture of their subjects», kirjoittaa englantilainen tieteen aikakauskirja MINERVA avausnumeronsa pääkirjoituksessa syksyllä 1962.

Maassamme valmistui uusia ylioppilaita vuonna 1938 2 661, vuonna 1950 4 000, vuonna 1960 7 666, vuonna 1963 10 000 ja vuonna 1966 valmistuu 15 000. Maamme yliopistoissa ja korkeakouluissa opiskeli

vuonna 1960 23 000 ylioppilasta ja laajennussuunnitelmien mukaan ennustettiin niissä vuonna 1965 voitavan opettaa 34 000 ylioppilasta, joka vastaa runsasta kahta ylioppilasvuosiluokkaa. Yhä enemmän ylioppilaita jää yliopistojen ja korkeakoulujen ulkopuolelle.

Tässä yhteydessä on puhuttava eräistä tukkeutumisilmiöistä, jotka selvimmin havaitaan Helsingin yliopiston kohdalla. Liian suuri oppilasmäärä opettajaa kohden sekä alun perin oppilaspainetta helpottamaan tarkoitettu välitutkintosysteemi ovat yhdessä aikaansaaneet keskimääräisen opiskeluajan huomattavan pitenemisen. Opiskelu hum. kand.-tutkintoa varten kestää nykyään keskimäärin neljä vuotta eli saman ajan kuin aikaisemmin fil. kand.-tutkinto, joka taas kestää nykyisin kuusi vuotta. Seuraus on, että yliopistossa opiskelee kaksi ylioppilasvuosiluokkaa enemmän kuin aikaisemmin.

Yliopisto- ja korkeakoulupolitiikkamme onkin tällä hetkellä monien vaikeiden kysymysten puristuksessa. Lohdutukseksi ei riitä, että tilanne on suurin piirtein samanlainen muissakin maissa. Mitä voidaan tehdä? Tarvitaan monia ratkaisuja, jotka vasta yhdessä helpottavat tilannetta.

Voidaan ohjata ja on jo alettu ohjata osa uusista ylioppilaista ohi korkeakoulujen käytännön ammatteihin ylioppilas pohjaisen ammattijatkokoulutuksen tietä. Tätä linjaa voidaan kuitenkin vain varoen toteuttaa, ettei samalla aseteta esteitä keskikoulupohjaisen ammattikoulutuksen saaneiden etenemiselle ja siten pakoteta yhä suurempi osa oppikoululaisia jatkamaan lukiossa. Kehittyvässä yhteiskunnassamme syntyy kuitenkin koko ajan uusia ammatteja, joihin keskikoulupohja on riittämätön, akateeminen loppututkinto tarpeettoman paljon aikaa vievä.

On varmasti syytä perustaa vielä yksi yliopisto tai korkeakoulu. Päätös perustamisesta on tehtävä pian, mutta valmisteluihin on varattava 3—4 vuotta. Saman ajan kuin huolellinen suunnittelu ja rakentaminen vie myös opettajavoimien koulutus, joten toimeenpanossa ei pidä kiirehtiä liikaa. Tässä yhteydessä sanottakoon, että sinä päivänä, jolloin itäsuomalaiset eivät halua korkeakoulua nimenomaan omaan kaupunkiinsa vaan Itä-Suomeen, he ilmeisesti sen saavat.

On pakko laajentaa entisiä yliopistoja ja korkeakouluja. Niiden opetusmahdollisuuksia on tehostettava lisäämällä opettajavoimia huomattavasti. Kysymys olisi tavallaan helppo, jos se olisi pelkkä budjetitkisyys, mutta sen tekee mutkikkaaksi tosiasia, että opettajavoimia ei kaikille aloille ole saatavissa, jälkikasvu puuttuu monilla tärkeillä aloilla. Ja kuitenkin yliopiston toinen päätarkoitus, se jota ei voida siirtää muille ammattiopetuslaitoksille, tieteellinen tutkimustoiminta, voi versoa vain jos opettajien aikaa vapautetaan omaan työhön ja lajakkaisten oppilaitten kasvattamiseen tutkijoiksi.

Yliopistojen toiminnan sisäistä rationalisointia on Keski- ja Länsi-Euroopan maissa korostettu keskusteltaessa ylioppilastulvan hoitamisesta. Samanlainen on kysymys myös meillä. Yliopistojen organisaation sananparrellinen vanhoillisuus ei varmaankaan ole niitä perinteitä, joita pitäisi hellimmin vaalia. Organisaatioparannuksiin kulutetut tuumatunnit saa professorikunta lisäksi nopeasti takaisin tutkimustyöhön vapautuneena aikana. Itsestään selvää on, että rationalisointiin täytyy 1960-luvulla kuulua välttämättömien sihteerikeskusten perustaminen tiedekuntia ja osastoja varten sekä muun tarvittavan henkilökunnan palkkaaminen.

Yliopisto- ja korkeakoulu-instituution kapasiteetin kasvu on välttämätön. Lääkärivajaus, insinöörivajaus, opettajavajaus jne eivät ole vain sanoja, ne ovat laajoja tosiasiakomplekseja, jotka huomattavasti vaikuttavat meidän kaikkien suomalaisten elämään. Mutta kaikkia uu-

distuksia ei ole pakko tehdä improvisoiden, yksittäistapauksina. Meillä on mahdollista tehdä ajanmukaiset koulu- ja korkeakoulutilastot, meillä on kenties varoja perustaa opetustoimen prognoosi- ja suunnittelu-eelin; me kenties kykenemme rationaalisuuteen.

Suomalainen kulttuuripolitiikka on valinkauhassa. Opetushallinnon yhtenäistäminen, ammattikouluhallituksen perustaminen, tieteellisen tutkimuksemme kasvun turvaaminen ja korkeamman hengenviljelyn hallinnon ajanmukaistaminen ovat uudistuksia, jotka on saatava aikaan aivan lähiaikoina. Tässä yhteydessä mainittakoon ajatus kouluhallinnon desentralisoimisesta lääninportaaseen. Ajatus on hyvä ja kannatettava, mutta lienee paikallaan sitä ennen järjestää hallintopyramidin yläpää, ettei lääninportaassa jouduta toistamaan koko surkeaa hajanaisuutta. Samoin on tekeillä oleva lääninjakouudistus toteutettava ensin.

Tässä ei ole syytä puuttua laveammin hajasijoitukseen eikä aluehallinto-ongelmaan. Todettakoon vain, että mikäli haluamme säilyttää kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksemme ja kehittää sitä edelleen, meidän on siirrettävä huomattava määrä valtion alati paisuvaa toimivaltaa alaspäin lääninportaaseen. Siellä on paikallista asiantuntemusta ja ratkaisut voidaan myös tehdä nopeammin. Lääninportaassa voivat useat eri alojen kysymykset, jotka keskushallinnossa ovat erikoistuneitten hallintoviranomaisten hoidossa, taas joutua yhdelle viranomaiselle, ja tämän alemmanasteisen ko'ordinaation seurauksena on päätösten pohjana suurempi *alueellinen* kokonaisnäkemys, joka sopivasti täydentää keskushallinnon *aloittaista* kokonaisnäkemystä. Lääninportaassa on myös kansalaisten helpompi seurata ja valvoa viranomaisten toimintaa. Yhtä tarpeellista demokraattiselle elämän menolle on, että maamme luodaan ylemmänasteinen itsehallinto, kuntien maakunnallinen yhteiselin, jonka edustajat voivat yhdessä valtion lääninhallinnon edustajien kanssa ko'ordinoida maakunnan kehityspolitiikkaa ja ratkaista uudistusten keskisen arvojärjestyksen. Selvää kuitenkin on, että ratkaisu on liian järkevä toteutuakseen kovin nopeasti.

Opetushallintomme paradoksi on, että sen pääongelmat ovat keskitystä vaativa hajanaisuus ja hajasijoitusta kaipaava liiallinen keskittyminen.

Suomalainen kulttuuripolitiikka on suurten ratkaisujen edessä. Ellemme näitä ratkaisuja tee, riistäytyy kehityksen virta käsistämme. Patoutunut ja tyydyttämätön tai suunnitelmattomasti harhaan johdettu koulutustarve tuo silloin mukaan yhteiskunnallista levottomuutta, tyytymättömyyttä ja juurtumattomuutta.

SUOMALAINEN HERÄÄMINEN?

Epämääräisiä ajatuksia suomalaisen kulttuurin mahdollisuuksista

Reijo Wilenius

Seitsemän vuotta sitten, Katsauksen lähtiessä liikkeelle, esitin valituksen suomalaisten henkisestä uneliaisuudesta. Vuosien kuluessa on tämä vaikutelma täsmentynyt. On totta, että koulu- ja korkeakoululaitos on jatkuvasti kasvanut, joskaan ei riittävästi, tieteellisiä ja taiteellisia teoksia tulee markkinoille entistä enemmän, julkinen keskustelu on uusien ja vanhojen lehtien kautta tullut vireämmäksi. *Määrällisesti* ei henkinen työ ole Suomessa vähentynyt, päinvastoin. Valitus voi kohdistua sen *suuntaan*.

Vertauskohdaksi voi ottaa ajan 130—120 vuotta sitten, niin sanotun kansallisen heräämisen vuosikymmenet. Tuota aikaa liikaa ihannoimatta voi todeta, että silloin purkautui esiin ajatusenvireys, joka lopetti autonomian alkuaajan »yleisen hervottomuuden ja henkisen lamaanuksen» (Eino Kaila). Suhteellisen pieni ryhmä havahtui huomamaan eräitä kansallisen olemassaolon ja kehityksen välttämättömyyksiä. Mitä he huomasivat, on nykyajan kannalta vähemmän tärkeätä. Kiinnostavaa meidän kannaltamme on se rohkeus, millä he tarttuivat kehitykseen ja antoivat sille uuden suunnan. Vaikka silloinen herääminen tapahtui ulkomaisten, lähinnä saksalaisten virikkeiden syykäsestä, se teki samalla määrähakuisiksi kansakunnan omassa 'alita-junnassa' liikkuvia hämäreitä pyrkimyksiä. Löydettiin ja kehitettiin ajattelun muoto, joka pystyi tehokkaasti vapauttamaan luovaa toimintaa.

Ilman tätä henkisen vireyden purkausta, joka antoi seuraaville vuosikymmenille kulttuurin ja politiikan suuntaviivat, olisimme kenties edelleen suuren Venäjänmaan osa. On melkoisen historiallisen hämmästelyn aihe, että tämä ensin Ruotsin sitten Venäjän kainalossa uinuva rajamaakunta kykeni muutamassa vuosikymmenessä kypsymään itsenäiseksi valtioksi, joka myös säilytti itsenäisyytensä.

Kyösti Skyttä on uudessa kirjassaan »Usko vai epäusko» lähtenyt oudoille teille. Sovituissa rajoissa pysyttelevän tieteen, filosofian ja kulttuurikeskustelun valtatietä hän on poikennut omalle polulle ja löytänyt lopulta metsästä suljetun talon. Polkua on joskus kuljettu, itse asiassa se on umpeen kasvanut tie. Ja ovesta on joskus käyty sisään ja ulos.

Talo, jonka eteen hän on päätenyt, on *Suomen kansan elämätön elämä*. Tämä on ehkä parempi nimitys kuin *Suomen kansan alitajunta*, jota itse olen käyttänyt. Vertauskuvallinen ja helposti harhaanjohtava nimitys on *Karjala*. Silloin kun tästä talosta käytiin sisään ja ulos, syntyi kansanrunoutemme, jonka kuvakieli ilmaisee erittäin läheistä suhdetta 'tietoisien' ja 'alitajuisien' välillä. Tämän suhteen katkeamisesta seuraa ehkä modernille sivistykselle ominainen kuivuus. Silloin kun polku talon ovelle oli verraten vilkkaasti liikennöity, tapahtui mainittu suomalainen herääminen.

On mainittava myös harharetki, joka vei talon ohitse ja päättyi suohon. Runsaat sata vuotta sen jälkeen, kun Lönnrot rauhallisena matkamiehenä oli vaeltanut Karjalassa ja pannut alulle sen sisäisen valtaamisen, yritimme vallata sen ulkonaisesti. Tunnuksat 'Karjalan vapauttaminen' ja 'Suur-Suomen rakentaminen', jotka toisella tasolla olisivat olleet paikallaan, tekivät seuraavalle sukupolvelle pelätyksi koko tämän suunnan valtatietä pois päin.

Skytällä ja viime vuosisadan heräämisen miehillä on yhteistä ennen

muuta rohkeaa poikkeaminen suoraan metsään ja suunnilleen samaan suuntaan. Skytän ajatuskulut ovat samaten erittäin alttiita kritiikille ja ne voi helposti kääntää naurettaviksi. Kuitenkin tervehdin niitä eräinä heräämisen merkkeinä.

Skyttä on filosofi, tosin ilman ammattikoulutusta. Hänellä on kyky elvyttää ja täyttää uudella sisällöllä käytössä kuluneita käsitteitä. Hän on löytänyt Salmissa muistiinmerkityn sananparren »elämätöi eloz on minul» ja tulkitsee ilmaisun »elämätön elämä» seuraavasti: »mitä puolia ihmisen kyvyistä (voisimme ehkä sanoa orgaaneista, sillä jokaisella inhimillisellä kyvyllä on biologinen ilmenemismuotonsa meissä) . . . jää tietyissä olosuhteissa ja yhteisössä elämättä, riippuu ihmisen ja hänen yhteisönsä välisestä suhteesta. Yhteisö alkaa ehdollistaa lasta omaan elämäänsä ja elämättömyyteensä heti tämän ilmestyttyä maailmaan.» Jokin yhteisö tai kulttuuri torjuu sanankäyttöllään ne jäsensensä inhimillisen olemuksen puolet, joita se ei arvosta. Yksilö puolestaan itse torjuu tai 'unohtaa' ne puolet itsestään, joiden hän vais-toaa jäävän vaille hyväksymistä omassa kasvu- ja kulttuuriympäristös-sään. On vanha väite, että sellaiset yhteisönormien torjumien voimat, pinnan alle painettuina, kansoittavat sairaaloita ja mielisairaloita, van-kiloita ja kasvatuslaitoksia. Tämä syytös on Freudin päivistä alkaen singottu kulttuurimme ylle. Luulen että se pitää paikkansa toisessa merkityksessä kuin sen esittäjät yleensä tarkoittavat. Enemmän kuin ihmisen 'animaaliset' tarpeet, torjuu nykyisen sivilisaation normijärjestys ja käytäntö ihmisen henkiset tarpeet ja kyvyt, luontaiset edellytyksem-me maailman syvempään ymmärtämiseen. Vielä sopimattomampaa kuin alastomana tai humalassa esiintyminen on nykykulttuurissa kai-kenlaisen 'mystiikan' harrastaminen. Tällöin luetaan 'mystiikaksi' kaikki se, mikä ei mahdu väitöskirjatieteen ja sen kansanomaistamisen ra-joihin.

Kun aikakausi luo nahkansa ja siirtyy uusiin ajatusmuotoihin, ei voida odottaa, että viralliset opetuslaitokset, yliopistot ja korkeakoulut, joiden edustama käsitys tiedosta on yhteiskunnassa auktoritatiivinen, kulkisivat kehityksen kärjessä. Vasta kun uusi ajatusmuoto niiden ulkopuolella on varttunut kyllin vahvaksi, ovat ne valmiit omaksumaan sen ja muuttamaan kielenkäyttöään, käsitystä siitä, mikä on 'tietoa' ja mikä on 'mystiikkaa'.

Näin tapahtui esimerkiksi uuden luonnontieteellisen ajattelun alku-vaiheissa. Empiirinen luonnon tutkiminen oli aluksi epäilyttävää ma-giaa. Eino Kaila kertoo suomalaisen yliopistoelämän historiassa: »Ne so-siaaliset muodosteet, joiden siipien suojassa uudenajan tieteellinen hen-ki varttui ja vahvistui, eivät siis olleet yliopistot, vaan — aluksi yksi-tyiset ja vasta myöhemmin osittain valtiollistetut tieteelliset yhdistyk-set . . .»

Skyttä ei pelkää käydä koko sen kulttuurin suuntauksen kimppuun, joka Suomessa on tällä hetkellä vallitseva. »... niin poliitikkojen kuin tiedemiesten viiteryhvät ovat sijainneet liian yksipuolisesti län-nessä, sen muotivirtauksissa.» »Läntinen' kulttuurikerrostuma (hy-vine ja huonoine puolineen) on estänyt meitä jäsentymästä omaan olemukseemme terveesti ja tasapainoisesti ja suorittamasta monia tär-keitä, ei vain meille itsellemme, vaan koko Euroopalle ja koko ihmis-kunnalle tärkeitä tutkimustehtäviä . . . Kansakuntana olemme vielä täyn-nä elämätöntä elämää.»

Joko tämä on höllynpölyä — ja niin *täytyy* ajatella, jos ottaa va-kavasti nykyisen sivilisaation vallitsevat normit — tai se on ensi he-

räämistä uusiin kulttuurin mahdollisuuksiin. Kumpaa se sitten onkin, lukijan täytyy hypätä tuoliltaan.

Skytän näkemystä vastaan voisi esittää paljon. Ensiksikin, meistä tuntuu itsestään selvältä, että 'läntisten viiteryhmien' mukainen sivistys on jossain merkityksessä lopullinen. Myönnämme, että joitakin muutoksia siinä voi tulevaisuudessa tapahtua, tietomme atomiytimeistä ja maailmankaikkeudesta tarkentuu ja yhtenäistyy, taiteessa löytyy tehokkaampia tapoja ilmaista elämän mielettömyys, tehdään uusia mukavuutta ja tuhoamista palvelevia keksintöjä, yhteiskuntamme saa enemmän sosialistisia piirteitä — mutta nykyinen *suunta* on ainoa mahdollinen. On järjetöntä ruveta tältä valtatieltä viittoilemaan jonnekin pimeään metsään.

Edelleen voidaan kohottaa varottava sormi: monet aikaisemmat puheet 'kansallisesta omintakeisuudesta' ovat olleet hedelmättömiä, elleivät vaarallisia; ne ovat haitanneet kansainvälisten virikkeiden vastaanottamista, herättäneet tyhjää omahyväisyyttä, impivaaralaisia tuulentupia. Maailmassa syntyy paraillaan universaalinen yleiskulttuuri, joka hautaa alleen 'kansalliset tiet'.

Mikä sitten puhuisi Skytän ajatuksen puolesta?

Hänen näkemyksensä on sen luontoinen, ettei sitä voida todistaa vääräksi. Vaikka suomalainen kulttuuri jäisi iät päivät 'jäljittelyväksi', voidaan aina väittää, että sillä olisi nuoruutensa päivinä, 1900-luvulla, ollut mahdollisuus suureen poikkeamiseen valtatieltä. Jonkinlainen kasvin kehitykseen verrattava prosessi näyttää toteutuvan kansojen historiassa, vaikka tätä vertausta on kaunopuheisesti liioiteltu; on nuoria ja vanhoja kulttuureita. Jälkimmäiset ovat enemmän tai vähemmän toteuttaneet mahdollisuutensa, niiden yllä lepää itse luodon perinteen taakka. Tämä vaikutelma herää, kun vaeltaa esim. länsi- ja etelä-Euroopan maissa. Kun palaa takaisin kotomaahan Suomeen, herää vaikutelma kulttuurin nuoruudesta, raakuudesta, perinteiden vähäisyydestä ja käyttämättömistä voimista. Skyttä lisää: »olemme olleet lapsen asemassa, kuuntelevana ja jäljittelyväenä osapuolena».

Kysymykseksi jää: tulemmeko myös vastaisuudessa olemaan keskinertaisia, ehkä myös eteväitä jäljittelijöitä? Tieteellisessä elämässämme tuntuu selvästi pelko astua uusille teille. Me olemme paavilaisempia kuin paavi itse: keski-Euroopan yliopistoissa vallitsee huomattavasti rohkeampi henki, ja Yhdysvalloissa ovat yliopistot tunnetusti uusien tuulten tyyssijoja yhteiskunnassa. Taiteissa, sikäli kuin näen, olemme uskollisimpia yleismaailmallisen modernismin seurailijoita. Yhteiskunnan ja erityisesti koulun suunnittelussa on Ruotsi meillä yhä ison veljen asemassa, vaikka voisimme tehdä aivan omia kokeiluja. Kun tätä asiaa arvostelea, on tosin valittava sanat varoen, ettei tule kansallisen umpioitumisen edesauttajaksi, sillä luonnollisesti meidän täytyy tarkasti tutustua siihen mitä muualla puuhataan. Mutta silti on oikein todeta: *määrällisesti yhä paisuvassa kulttuurityössämme tuntuu vahvana lapsensilmäisen jäljittelyn henki*. Nykyinen kulttuuripoliittikkamme on ennen muuta kiinnostanut kulttuurin määrälliseen lisäämiseen ja levittämiseen sekä kulttuurin hallitsemiseen. Nämäkin ovat tärkeitä kysymyksiä, kuten Matti Ilmanen näyttää kirjoituksessaan Valistuksen valinkauha. Perustavin on kuitenkin kysymys kulttuurin laadusta ja suunnasta, sen piilevästä normijärjestelmästä.

Pystyykö Skyttä esittämään nykyiselle jäljittelyn tielle reaalisen vaihtoehdon? Epämääräisesti kyllä, ei selvästi. Ihmisessä piilee epäilemättä kerrostumia, joihin nykyisellä kulttuurimuodolla ei ole kosketusta. Tämän Skyttä osoittaa vakuuttavasti kirjansa kahdessa viimeisessä luvussa. Pystymmekö uudelleen astumaan näihin suljettuihin huoneisiin?

NÄKEMYS IHMISEN KEHITYKSESTÄ

Viime syksy toi kielellemme kaksi merkittävää biologista teosta, jotka molemmat sisältävät näkemyksen ihmisen kehityksestä.

George Gaylord Simpsonin kirjaa »Kehitys, luonto ja ihminen» hallitsee tiedemiehen kriittinen, tosiasioihin pitäytyvä asenne. Hän on eräs alansa arvostetuimmista ja maineikkaimmista edustajista, joka tietää, mitä merkitsee »tieteellinen», ja pysyttelee aiheiden houkuttelevuudesta huolimatta valitsemassaan tarkastelukulmassa. Näin hahmotuu hänen teoksessaan vähin erin esiin nykyisen tietemme näkemys eläinkunnan sukupuusta ja evoluution kulusta sekä sitä ohjaavista voimista.

Simpson kertoo suurella ymmärtämyksellä varhaisemmista kehitysteorioista. Teemme usein vääryyttä aikaisemmille polville arvostellessamme heidän töitään ilman historiallista perspektiiviä, pelkästään omilla mitoillamme. Simpson toteaa kuitenkin muiden luonnontieteiden, ennen kaikkea perinnöllisyystieteen ratkaisevan merkityksen paleontologian nykyiselle kehitykselle. Perinnöllisyystiede viime kädessä antoi tutkijoiden käsiin ne aseet, millä he saattoivat perustella kehityshypoteesinsa vankaksi teoriaksi. Vahinko vain, ettei kielelämme ole yhtään laajempaa perinnöllisyystieteen perusteisiin opastavaa teosta.

Kirjan loppuosa on kiinnostavin. Siellä Simpson siirtyy tarkastelemaan ihmisen kehittymistä ja asemaa luonnossa. Hän ottaa pohdinnanalaisiksi sellaisiakin kysymyksiä kuin ihmisen tietoisuus ja eettisyys. Vaikka hän ei liitäkään orgaaniseen evolutioon tarkoituksellisuutta ja

suunnitelmallisuutta, hän ei kiellä niiden osuutta »uudessa evoluutiossa»: »Mutta tarkoitus ja suunnitelma kuuluvat uuteen evoluutioon, koska ihmisellä on tarkoituksia ja hän tekee suunnitelmia. Tässä ilmentyvät tarkoitus ja suunnitelma lopullisesti evoluutioon, niiden prosessien tuloksena eikä syynä, joiden olemme nähneet tapahtuvan elämän pitkässä historiassa. Tarkoitukset ja suunnitelmat ovat meidän, eivät maailmankaikkeuden, joka näyttää vakuuttavasti osoittavan, että niitä ei siinä ole. Ihminen ei aivan varmasti ollut päämääränä evoluutiossa, jolla aivan ilmeisesti ei ole mitään päämäärää.»

Simpson esittää myös arvostelunsa erilaisista kehitysoppiin liitetystä etiikoista, jollainen oli esim. Huxleyn »olemassaolon gladiaattori-teoria» ja Spencerin »elämän etiikka», ja päättyy lopulta tiedon ja vastuun etiikkaan, minkä hän haluaa perustella biologisin tosiasioin. Näin hän antaa »kehitysopillisen» tulkinnan ja ratkaisun ihmiskunnan moniin ongelmiin. Hän toteaa esimerkiksi: »Luottaminen auktoriteettiin ehdottomalla pohjalla ilman jatkuvaa ajottaista tarkistusta merkitsee väistämättä yritystä siirtää siirtämätöntä vastuuta toiselle ja paeta vastuuta valtuutetun myöhemmistä teoista. Tällöin on eettisesti väärin käsitetty persoonallinen vastuu, joka sisältyy ihmisen luonteeseen.» Totalitarismia vastaan: »Käsitys valtiosta erillisenä kokonaisuutena omine oikeuksineen ja vastuineen sotii sitä biologista ja sosiaalista tosiasiaa vastaan, että luonto on asettanut kaikki oikeudet ja vastuut yksilöihin, jotka muodostavat valtion. Väite, että valtion menestys on korkeampi kuin yhdenkään tai kaikkien sen jäsenistä, on tämän valossa mieletön, ja tätä väitettä käytetään väistämättä puolusteltaessa sitä, että kaikille ei sallita parhaita mahdollisuuksia yksilölliseen kehitykseensä, mikä kielto on moraaliton.» Ja demokratiasta hän toteaa: »Demokratioiksi kutsutut hallitukset eivät ole mitenkään kaikki eettisesti oikeita mittapuidemme mukaan, eikä niistä yhdestäkään puutu monia eettisesti huonoja puolia. Kuitenkin eettisesti hyvä valtio, joka perustuu jokaisen jäsenensä persoonallisen vastuun tosiasiaan ja joka on järjestetty totuuden saavuttamiseksi, levittämiseksi ja vastaanottamiseksi kaikilla aloilla, jokaisen yksilön koskemattomuuden ja arvokkuuden säilyttämiseksi ja henkilökohtaisten kykyjen suurimman mahdollisen toteuttamisen turvaamiseksi ... tällainen hallitus tulisi väistämättä olemaan demokratia.» Simpson näyttää, että biologia parhaimmillaan voi todella olla nimensä veroinen, oppia elämästä.

Toinen ehkä vieläkin merkityksellisempi teos on Pierre Teilhard de Chardinin »Tapaus ihminen». Jos Simpsonin kirja sisälsi tiedemiehen kriittillisen esityksen alansa saavutuksista, ulottuu viime mainittu paljon pitemmälle. Chardinillä on nimittäin rohkeutta ja sisäistä voimaa astua niiden sovittujen raja-aitojen yli, joiden sisään me katsomme »tieteellisen» kuuluvan. Joku voi pitää tätä kielteisenä piirteenä, mutta mielestäni tieto sinänsä on niin arvokas asia, ettei ole syytä hyljeksiä mitään menetelmiä sen saavuttamiseksi. Tämä on puolustettavissa varsinkin kysymyksissä, jotka käytössämme olevin luonnontieteellisin välinein ja menetelmin ovat selvitettävissä vain siihen rajaan asti, mihin vailinaiset välineemme antavat mahdollisuuden. Silloin jokainen uusi oivallus on tervetullut, jos se tarjoaa meille tilaisuuden tarkastella asiaa ennen käyttämättömästä näkökulmasta ja ehkä siten päästä hivenen lähemmäksi totuutta.

Chardinin peruspyrkimyksiä on, että hän haluaisi opettaa ihmisiä näkemään itsensä kehitysopin valossa ja tulemaan siten syvemmin tietoisiksi ihmisyydestään. Miten vaikea tämä tehtävä on, tuntuu seuraavassa Chardinin hieman surumielisessä toteamuksessa: »Ellei koko historia todistaisi, että totuus — vaikka vain kerran havaittuna, vaikka vain yhden henkilön havaitsemana — lopulta valtaa koko inhimillisen

tietoisuuden, ellei historia olisi tätä meille todistamassa, saattaisimme ehkä menettää rohkeuden ja kärsivällisyyden joutuessamme toteamaan miten monet ihmiset, jotka eivät älyltään ole lainkaan heikkoja, vielä nytkin pysyvät kokonaan sulkeutuneina evolution ajatukselle.»

Chardinilla on perustava näkemys *materian kaksinaisuudesta*. Sen mukaan kaikilla olioilla, vieläpä elottomillakin, on kaksi puolta, ulkoinen ja sisäinen. Elottomassa maailmassa tämä materian sisäpuoli, »henki», on vain niin heikko, ettemme voi sitä millään keinoin havaita. Mutta sitä mukaa kuin kehityksen kuluessa on tapahtunut aineen monimutkaistumista, se on tullut yhä voimakkaammaksi ja selvemmäksi, kunnes se on saavuttanut korkeimman tähänastisen asteensa ihmisen tietoisuudessa. Ja samaten kuin materian 'ulkopinnan' suhteen vallitsevat ne energialait, joita fysiikkamme tutkii ja tulkitsee, vallitsee myös materian 'sisäpinnalla' oma energiansa, jota Chardin nimittää radiaaliseksi energiaksi. Sitä mukaa kuin organismit rakenteeltaan muuttuvat yhä komplisoidummiksi, lisääntyy niiden radiaalinen energia ja vastaavasti tietoisuus. Monesta voi tuntua hyvinkin oudolta kun aineelta ja energialta riistetään täten se turvallinen staattinen pysyvyys, mihin olemme tottuneet fysiikaalisen tietomme ja maailmankatsomuksemme rakentamaan. Mutta tietomme aineesta ovat tosiasiasa monessa suhteessa puutteelliset. Moderni fysiikka operoi 'vertauskuvilla' ja sille riittää, kun se kykenee niiden avulla riittävän tarkasti ennustamaan aineen käyttäytymistä. Lainatakseni Eddingtonia (*Science and the Unseen World*, s. 20): »Jos fyysikolta nyt kysytään, mitä hän arvelee eetterin tai elektronin olevan, vastauksena ei ole mitään kuvausta, jossa apuna käytettäisiin biljardipalloja tai vauhtipyöriä, tai ylipäänsä mitään konkreettista. Sen sijaan tutkija esittää joukon merkkejä ja matemaattisia yhtälöitä, joiden mukaan ne käytäytyvät. Mitä nämä merkit sitten kuvaavat? Saamme hämääntyvän vastauksen, että siitä fysiikka ei lainkaan piittaa ja ettei sillä ole mitään mahdollisuutta tunkeutua vertauskuvien esittämään todellisuuteen.» Tai Russell (*An Outline of Philosophy*, s. 153): »Koko juttu vaikuttaa kehässä kulkemiselta. Tyhjässä tilassa sattuvat tapahtumat tunnemme ainoastaan niiden abstraktisesta matemaattisesta kuvauksesta. Aine on pelkästään tyhjässä tilassa sattuvien tapahtumien abstraktinen matemaattinen kuvaus.»

Mutta onneksi tiedostamismahdollisuutemme eivät rajoitu tähän. On olemassa toinenkin tiedon laji, tieto omasta minuudestamme, olemisemme 'sisäpuolesta'. »Oma minuutemme on kokemuksemme ensimmäinen ja suoranaisin kohde ja kaikki muu on kiertoteitse tehtyjä päätelmiä. Tunnemme oman sielullisen ja henkisen puolemme, josta saamme tietoa fysiikan menetelmille saavuttamattomalla välittömällä kosketuksella.» (Eddington, *emt.* s. 24) Sama tulee ehkä vieläkin selkeämmin esiin Max Planckin lausunnossa: »Minun käsitykseni mukaan tajunta on primäärinen ja aine sen johdannainen. Emme voi päästä irti tajunnan perusluontoisuudesta. Kaikki mistä puhumme, kaikki minkä olemamme olevan olemassa, edellyttää primääristä tajuntaa.» Eikö kaiken tämän jälkeen tunnu oikeutetulta Chardinin toteamus: »On tullut hetki huomata, että positivistisenkin maailmankaikkeuden tulkinnan on, ollakseen tyydyttävä, käsitettävä asioiden sisäpuoli yhtä suuressa määrin kuin niiden ulkopuolikin — niin henki kuin materiakin. Todellinen fysiikka on se, joka joskus onnistuu liittämään ihmisen kokonaisuudessaan yhtenäiseen maailmankuvaan.»

Olen halunnut valottaa Chardinin materian kaksinaisuuskäsitettä myös fyysikkojen avulla, sillä tämä on juuri se kohta hänen teoksensa jonka kimppuun on kiivaimmin hyökätty. Chardin toimi itse aluksi fysiikan opettajana Kairossa ennen siirtymistään Pariisiin Kato-

lisen Yliopiston paleontologian professoriksi. Sen jälkeen hän osallistui huomattavimpien alansa löytöjen selvittelyihin ja tutkimuksiin toimien mm. Kiinassa ja Etelä-Afrikassa. Viimeiset elinvuotensa hän oli Wenner-Gren-säätiön palveluksessa New Yorkissa.

Chardinin kirja ei ole kovinkaan helppotajuinen ja -lukuinen, sillä siinä luodataan syntyjä syviä. Näin on varsinkin laita loppuosassa, mihin tässäkin kirjassa keskittyy esityksen pääpaino. Se eläinkunnan sukupuu ja ne yleiset kehitystä säätelevät lainalaisuudet, mitkä Chardin teoksensa alkuosassa esittää, ovat pääpiirteissään samat kuin Simpsonin kirjassa. Oleellisena erona vain se, että hänelle kehitys ei ole pelkkää sattuman leikkiä vaan määrähakuisesti suuntautunutta. Ihmisyyden ongelman pohdinta johtaa hänet teoksen lopussa alueille, jotka hyvällä syyllä voi lukea 'mystiikan' piiriin. Hänen käsityksensä mukaan ihmiskunta on muodostamassa maapallon ympärille 'ajattelevan kalvon', joka lopulta muodostaa toiminnallisesti tähtien suuruusluokkaa olevan ajattelevan jyvän, ilman että kenenkään yksilöllisyys silti häviää. Tämä voi vaikuttaa panteistiselta ajattelulta, mutta Chardin tarkoittaa muuta: »Kun tietoisuushiukkaset sulautuvat yhteen ... ne eivät menetä ääri- viivojaan tai sekaannu toisiinsa. Päinvastoin niiden egon syvyys ja ainutlaatuisuus vain korostuu. Mitä enemmän ne kaikki yhdessä tulevat toiseksi, sitä paremmin ne löytävät oman minänsä.» Tältä pohjalta hän päätyy samantapaisiin ajatuksiin yksilön tai rodun yksinvallasta, poliittisista mystisismeistä kuin Simpson. »Nyt selviävätkin ne sekä haltioitumisen tunteen että voimattomuuden motiivit, jotka ovat tunnusomaisia jokaiselle elämän ongelman itsekkäälle ratkaisulle. Egois- milla — niin yksilön kuin rodunkin — on täysi syy haltioitua ajatuk- sesta, miten yksilö elämälle uskollisena kohoaa oman ainutlaatuisuu- tensa ja vain sille avautuvan itseytensä äärimmäisille rajoille. Tässä sen tunne on siis oikea. Mutta sen ainoa erehdys johtaa sen täydelli- sesti harhaan: se nimittäin sekoittaa yksilöllisyyden ja persoonallisuu- den käsitteet. Elementin yrittäessä erota muista mahdollisimman suu- ressa määrin se tosin yksilöllistyy, mutta samalla se putoaa takaisin alaspäin ja pyrkii vetämään mukanaan alas moninaisuuteen, aineelli- suuteen koko maailman. Näin se itse asiassa kutistuu ja menehtyy. Ollaksemme täysin oma itsemme meidän tulee edetä päinvastaiseen suuntaan, kaikkien muiden kanssa samansuuntaisesti, muita kohti. Minämme perimmäinen ulottuvuus, ainutlaatuisuutemme huippu, ei ole yksilöllisyydessämme vaan persoonallisuudessamme, ja tämän me taas voimme maailman evolutiivisen rakenteen takia tavoittaa vain yh- tymisessä. Ei henkeä ilman synteisiä. Ylhäältä alas, koko matkan voi- massa sama laki. Todellinen ego kasvaa kääntäen verrannollisessa suh- teessa egoismiin.»

Chardin itse pitää teostaan lähinnä tieteellisenä muistiona ja huo- mauttaakin esipuheessaan, ettei sitä saisi lukea metafyyssisenä tai teo- logisena tutkimuksena. Tulkoon tässä mainituksi, että hän on kirjoit- tanut toisen teoksen, *Le milieu Divin*, Jumalallinen elämänympäristö, joka on tavallaan nyt puheenaolevan kirjan täydennys ja jossa hän var- sinaisesti esittää uskonnollisen näkemyksensä. Mutta silti nämä mo- lemmat puolet ovat hänellä aina keskenään sopusoinnussa ja lähellä toi- siaan. Tai hänen omilla sanoillaan: »Uskonto ja tiede — saman täydelli- sen tiedostamistapahtuman eri puolet tai vaiheet — ainoan joka voi sul- kea piiriinsä samalla kertaa evoluution menneisyyden ja tulevaisuuden ja jonka avulla niitä voimme tutkia, arvostella ja täydentää.

Kun nämä kaksi toistaiseksi vastakkaista voimaa molemminpuoli- sesti tukevat toisiaan, kun järki ja mystiikka kohtaavat toisensa, tulee ihmisen henki kehityksensä luonteen perusteella saavuttamaan tietonsa ja samalla myös elinvoimansa huipun.»

Raimo Kanerva

VÄINÖ LINNA

Linna-myytin ympärille laskeutunutta rauhaa järkyttääkseen kustantaja ja teosten ruotsintaja Nils-Börje Stormbom ovat tehneet kirjan »Väinö Linna». Sen ote osoittaa pyrkimystä esittää punnittu arviointi uusimmasta kansalliskirjailijastamme. Mutta voiko teos olla vielä muuta kuin vaahtoa ensimmäisistä Linnan ympärillä käyneistä myrskyistä?

Stormbom haluaa osoittaa, miten puutteellisesti Linnan teokset on toistaiseksi ymmärretty. Stormbom itse sanoo olleensa toinen niistä kahdesta arvostelijasta, jotka hyväksyivät heti »Tuntemattoman sotilaan». Myös hänen edustamansa lehti Hufvudstadsbladet on arvostanut Linnaa ja pyrkinyt pitämään yllä debattia hänestä. Ei lienekään mahdotonta, että ruotsinkielisen väestönosamme piirissä nähtäisiin tasapuolisemmassa valossa sekin historiallinen »pylsy», jonka Linna on keittänyt kokoon valtaryhmittymiemme edesottamuksista.

Paikoin hämärästä todistelusta huolimatta Stormbomille suo mielellään löytäjän ilon hänen nostaessaan jalustalle suurta ihannetta. Kirjassa todistellaan kahta väitettä: että »Tuntematon sotilas» ja »Pentinkulma-trilogia» ovat monikerroksisia, kauttaaltaan punnittuja, poikkeuksellisen mittavia romaanitaiteen näytteitä ja että niiden historiallinen aines on oikea ja totuudenmukainen. Stormbom löytääkin trilogiasta läpi teoksen rakenteen kulkevia yhteiskuntafilosofisia, metafyyysisiä ja eräitä muita juonteita. Ne kätkeytyvät usein syvälliseen symboliikkaan ja ovat toistaiseksi löytämättä valtaosalta arvostelijoita. Stormbom on avannut näkökulman, jota ei voi syrjäyttää Linnan kirjailijanolemusta puntaroitaessa. Hänellä on toistaiseksi yliote.

Linna-keskusteluissa on eniten puhuttu romaanien historiallisesta totuudesta. Sen kysymyksen pitäisi olla toisarvoinen jos ja kun kirjailijan taiteilijankyvystä on saatu riittävä näyttö. Stormbom siteeraa erästä Linnan esseetä: »... kaikessa tässä toisiaan vastaan sotivien arvostusten maailmassa pätee vain yksi piste ... piste, josta itse sitä tarkkailemme». Sen lisäksi, että asia-aineisto on sulatettu Linnan romaaneissa entistä objektiivisemmin, hän tekee kirjailijan kyvyllä näkemyksestään toden, jonka kiistäminen muuten kuin toisella taiteilijan näkemysellä ei ole mielekäästä. Stormbom ei silti malta olla vaatimatta Linnalle eräänlaista yksinvaltaa Suomen historian sanelussa.

»Väinö Linna»-teoksen lukijalle ei pitäisi jäädä epäilystä, etteikö Linna liikkuisi syvästi inhimillisellä pohjalla. Mutta osoittamalla ihmi-

sen toiveineen ja tarpeineen yhteiskunnallisen kehityksen oikeutetuksi suunnannäyttäjäksi Linna kohoaa myös suurimmaksi demokraatiksemme. Vaikka Linna ei tahtoisikaan liikkua ideologisella ja poliittisella tasolla, hän on kuitenkin tähän asti suurin sosialidemokraattinen julistajamme. Tämä pitää paikkansa varsinkin jos Stormbomin arviointi räätäli Halmeen ja kunnallisneuvos Kivivuoren symbolisesta tehtävästä on oikea. Stormbom erittelee heidät torpparieepoksen eettis-metafyy-sisen tason keskeisiksi tekijöiksi. Herää kysymys, miksi Linna on saanut kaikkien työväenpuolueiden lehdissä penseätä arvostelua. Onko kysymyksessä epäonnistuneiden puoluemiesten omatunto?

Väinö Linnan sitkeimpiä vastustajia ovat olleet nuoret kirjailija-kriitikot. Heille Stormbom tarjoaa raskasta luettavaa, joka ytimiltään pitää myös paikkansa. Linnan syvälinen yhteiskunta-analyysi, jonka tueksi voisi asettaa vaikka modernin sosiologian, on luonnostaan vieras nuorelle polvelle. Heidän kosketuksensa ihmistä ja yhteiskuntaa koskeviin tieteisiin rajoittuu lähinnä psykologiaan ja siinäkin jo vanhentuviin koulukuntiin. Linna on siis modernimpi kuin modernistit itse! Tämä selittää ehkä myös nuoren polven heikkoja saavutuksia draaman alalla: rooli on sosiologian keskeisin käsite ja näytelmän tekijälle roolien suhteiden ymmärtäminen on välttämätöntä.

Stormbomin mukaan tehdas pysyi jokseenkin merkityksettömänä tekijänä Väinö Linnan henkisessä kehityksessä. Sinne tullessaan hän joutui ympäristönsä kanssa oppositioon, mutta piti pintansa ja pääsi vähitellen rauhaan. Eikö Linna noiden kymmenkunnan vuoden aikana ole joutunut vastaamaan mihinkään merkittäviin haasteisiin? Tehtaalla vallitsevaan henkeen tutustunut tietää, että ken ei aio mukautua enemmistön tahtoon, joutuu ankaran sosiaalisen paineen alaiseksi. Se ilmenee erikoisesti purevana, suorastaan jäytävänä sutkautteluna. Tuskin mitään kunnioitetaan niin kuin »sanomisen» lahjaa. Sehän on ollut läheinen asia Väinö Linnallekin?

Tehdas on aina persoonallisuus, joka muovautuu ainutkertaisten edellytysten mukaan. James Finlaysonin puuvillatehtaaseen nivoutui Suomen ensimmäinen tyypillinen teollinen yhteisö omine kouluineen, poliisi-, turvallisuus- ja huoltolaitoksineen ja vähitellen vapaine kulttuuriharrastuksineenkin. Tehtaalle syntyi ensimmäinen lainakirjastomme, ensimmäinen työväenyhdistys ja työväen näyttämö, Tampereen Työväen Teatterin edeltäjä. Yli sadan vuoden aikana väen piirissä on kehittynyt omalaatuinen kulttuuri omine puheenparsineen, normeineen ja asenteineen, joita ulkopuoliset voimat eivät juuri järkytä. Siellä elää taiteen harrastusta ja sieltä on tullut muitakin mittavia taiteilijoita kuin Väinö Linna. Olisi naivia väittää, että hän on ammentanut tehtaan piiristä valmista aineistoa, mutta jos etsii maailmaa, jossa vuorosanat sinkoilisivat edes vähän siihen tapaan kuin Linnan kirjoissa, löytää parhaan vastineen Pumpulitehtaalta.

Olkoon Linnan ja tehtaan suhde mikä tahansa, se olisi joka tapauksessa mitä mielenkiintoisin tutkimisen kohde siihen pystyvälle henkilölle. Tekeekö sen Väinö Linna?

Sissiretkiä metafyyssiseen

Käsitän että olemassaolo on ajan ja paikan tajua. Kun luen Paavo Rintalan romaania Sissiluutnantti, joudun esittämään kysymyksen: Missä ajassa sissiluutnantti Takala elää? Meidän ajastamme käsin asetettuja probleemeja hänellä ei ole, jos käsitämme että ajallamme on mieltä: että voimme asettaa tavoitteita, järjestää elämäämme ja liittyä yhteyksiin, kommunikoida; näin nykyisin paljon ajatellaan.

Takala on inhosta sairas, viimeinen dinosauri, hellaakoskelainen metafyyssikko. Tai hän tajuaa nykyisyyden milleriläisittäin uskonnon ja ihmisyyden maanpakolaisuuden ajaksi: todellinen uskonnollisuus ja todellinen ihmisyyys ovat kirkkojen ja yhteiskuntien ulkopuolella. Niihin kuuluvat ovat valmiit pakenemaan elämänsä hirtittävyyttä tappamiseen, he ovat valmiita kahlaamaan veressä. Mihin nimittäin paeta ellei tappamiseen?

Ulkopuolelle. Tämä on profetiaa. Takala elää mittaamattomassa metafyyssisessä topoksessa: »en nähnyt muuta kuin pyörrevävyä ja mittaamatonta ylöspäin kohoavaa sinistä syvyyttä.» Tässä topoksessa ei ole paikkaa, aikaa eikä yksilöllisyyttä, minän olemassaoloa muiden tietämänä: »Eikä tähän tarvinnut muuta kuin hiipiä parisataa kilometriä linjojen läpi itään ja joutua unohduksiin.» Tämä on Ahon Kosteikon, kukkulan, saaren ylösnousemusta, uus-karelianismia, uusrousseaulaisuutta, romantiikkaa.

Se on elämistä metafyyssisen yhteydessä, mistä nykyihminen Takalan tuntemusten mukaan on luopunut. Siihen pääsee vain lapsi, primitiivinen ihminen (mm. lappalainen), hyvä sissi: tällainen on sissiretkiä metafyyssiseen, ohi ja läpi aikamme dialektisten rintamien. Takalan perusarvo on panteistis-metafyyssinen eläminen, oleminen, toimeettomuus, oleskelu; 'elämä sinänsä on suurin arvo'. Tämä on perusoblomovilaisuutta: paratiisijattelua.

Takalan metafyyssinen paikka ja aika on ei-paikka ja ei-aika, utopia. Mutta hänen täytyy elää myös ajassa. Hän joutuu luomaan elämänraamit, jotka ehkä sopisivat jonnekin 1700-luvulle, Rousseaun ja feodaalisen yksinvallan tuntumiin: hevonen, paavi, keisari, kuningas ja kenraali. Takala voisi haluta asua Talvipalatsia kuin Haavikko. Sen jälkeen on kaikki ollut poislangennutta, näennäiskuvia, näennäisaatteita, sankariromantiikkaa, kansallisromantiikkaa, lottaromantiikkaa. Näiden hävittäjänä Takala on tehokas tappaja. Hän on tässä kuin Rintala; tässä on Rintalankin teho. Mutta takalamaisinta on että hän ei itse tiedosta missä tällä alueella ovat ystävät, missä viholliset. Hän on itse tämän romanttisen palvonnan Don Quijote, tämä on hänen tautinsa; hän on yhteiskunnalle vaarallinen: palvova tappaja.

Luonnonlapsen vaisto, viesti mittaamattomasta metafyyssisestä topoksesta, ja valistunut järki (»Hänellä olikin leijonankuva kauluksessa») sekä näiden toimiminen

kokonaisuutena on Takalan ajassa ja paikassa tajuttava ihannemaailma, mummon ja marskin maailma, kahden heroisen elementin maailma. Se on kaksinaismaailma: staattinen muoto (»otin asennon ja vedin käden lakin reunaan ohjesäännön mukaisesti») metafyyssessä muodottomuudessa (»pyöräyttävää ja mittaamatonta ylöspäin kohoavaa sinistä syvyyttä»); staattinen, platonistinen, autoritaarinen, epädialektinen maailma, unimaailma: »me nukumme vaikka meidän pitäisi elää».

Nämä maailmat eivät saa yhtyä. Sellaisesta syntyy Takalan tajunnassa aikamme ihminen, jossa sekä luonnonvaistot että aristokraattiset vaistot ovat turtuneet: maasikojen, katkeruuden ja lakkojen dialektinen yhteiskunta, tämän hetken »joka yhteiskunta». Mutta ajatellen mahdollisuutta, että tällainen yhteiskunta rupeaa toimimaan toisin kuin Takala ennustaa. Ehkä se ei kerran vie regressiivisesti katastrofitilanteeseen, sotaan? Jos se rupeaa toimimaan tarvitsematta Takalan metafysiikkaa ja statiikkaa? Se merkitsee sissin tuhoa: häneltä puuttuu tällaisen ajan ja paikan tajunta. Hän pystyy silloin siihen mihin neljäkymmentä kuin Veijo Meren tarinasta otettua kenraalia ei koskaan pysty: tuhoamaan itse itsensä maailman katsomuksena.

Esko Ervasti

Suomen Kuvalehti

Suomen Kuvalehti on rohkea lehti. Se antaa Matti Kurjensaa- ren, joka on aina marssinut Suomen työväestön vanavedessä, haastatella viikosta viikkoon Väinö Linnaa, jota upseerit vastustivat. Se uskaltaa avata sivunsa 30-luvulle, vaikka siitä on kulunut vasta neljännesvuosisata.

Mutta Suomen Kuvalehti on rohkea myös erehdystensä tunnistamisessa. Se uskaltaa sanoa pääkirjoituksessaan:

»Taistelun tuoksinassa olemme joskus olleet epäoikeudenmukaisiakin.»

Mutta minkä taistelun, kysyy lukija.

Lehden toimituspäällikkö Heikki Brotherus haastatteli numerossa 4 valtiovarainministeri Esko Rekola. Haastattelija yritti saada haastateltavan myöntämään, että valtion menot ovat paisuneet kohtuuttoman suuriksi ja että veroja pitäisi alentaa. Ministeri Rekola epäili kuitenkin, ettei verojen alentamiseen päästä, koska kokemus osoittaa, että hyvinvointivaltion olemukseen kuuluvat nousevat verot. Samassa haastattelussa ministeri Rekola totesi: »Useimmissa maissa voidaan yksinkertaisella ääntenenemmistöllä ratkaista paljon enemmän asioita kuin meillä. Se johtuu luullakseni siitä, että suuriruhtinaskunnan aikana eduskunta oli turvana vieraan hallitusvallan otteita vastaan ja että vuonna 1928 säädetty valtiopäiväjärjestyksemme laajalti omaksui entisiä periaatteita.»

Viikkoa myöhemmin lehti tekee kuin tekeekin ministeri Rekolasta propagandistinsa tulkitessaan häntä pääkirjoituksessaan näin:

»Mihin tämä (eduskunnan vähemmistön jarrutusvalta) on johdannut?

Siihen, ettei hallitus saa eduskunnassa lävitse lakeja ja lakien muutoksia, jotka olisivat tarpeen, jotta menojen paisuminen voitaisiin pysähdyttää.»

Eikö Suomen Kuvalehti voisi myöntää, että kaikenlaisen yrittämisen, niin taloudellisen kuin sivistyksellisenkin, mahdollisuuksia on pyrittävä jakamaan tasaisesti valtakunnan eri osien kesken. Tätä periaatetta ei ole hyväksynyt vain Pekka Kuusi ja Valtakunnansuunnittelutoimisto, vaan jopa Suomen Kulttuurirahasto. Emmekö voisi valtion menojen supistamisen asemesta enemmän keskustella siitä, miten ja mihin valtion varoja käytetään.

Kyösti Skyttä

Kysymykset sodasta ja rauhasta, sodan syistä ja seurauksista sekä ydinaseiden kieltämisestä ovat saaneet kahdeksan nuoremman polven edustajaa toimittamaan kirjasen »Front mot kärnvapen». Tämä on vastuunsa tuntevien, osallistuvien ihmisten teko. Kirjanen ei tule leviämään monin painoksin, mutta viittaus vertaukseen sinapinsiemenestä saattaa olla paikallaan. Rohkea asettuminen ydinaseiden käyttöä vastaan, samoin kuin muikin kirjassessa esiintyvä johdonmukainen sodan ja sotaan valmistautumisen vastustaminen tuskin tuottaa esittäjilleen kunniaa. Sitä enemmän on syytä tervehtiä henkilöitä, jotka uskaltavat perustellusti julkisuudessa esittää mielipiteensä, vaikka sitten joissakin kohdin erehtyisivät. Meillä on vielä liian paljon henkilöitä, jotka ovat niin diplomaattisia (suomeksi raukkamaisia), etteivät uskalla esittää mielipiteitä, joista heidän tulisi myös vastata. Koostumme ilmeisesti päänsä pensaaseen pistävistä pupujusseista.

Ensimmäinen kirjoittaja, Henrik Tikkanen, esittää asiansa nasevasti. Hän sanoo, että on kaksi mahdollisuutta: 1) Tehdä ihminen paremmaksi tai 2) Estää ihminen tekemästä pahaa. Tikkanen on realistinen ja neuvoo alottamaan toisesta vaihtoehdosta. YK olisi kirjoittajan mukaan kehitettävä sel-laiseksi, että se estäisi kansakunnat tekemästä pahaa. Tällöin kukaan ei menettäisi vapauttaan, vaan kaikki saisivat sitä lisää, koska pelon pilvet vastaavasti hälvenisivät.

Rafael Paro esittää runsaasti tietoutta viime aikojen maailmanpolitiikasta. Moskovian ydinase-sopimuksen suurimpana heikkoutena hän pitää sitä, että Kiina ja Ranska eivät ole yhtyneet sopimukseen. Paro on poiminut artikkeliansa monia mielenkiintoisia si-taatteja johtavien valtio- ja tiede-

miesten lausunnoista. Kenties on hyvä tietää esim. amerikkalaisen fyysikon Ralph E. Lappin lausunto, että Yhdysvaltain ydinase-varastot riittävät 25 kertaa autioittamaan Neuvostoliiton alueen. Kun kukaan ei epäile Neuvostoliiton ydinvoimia tuon vähäisemmiksi, lieenee joitakin edellytyksiä kansainvälisten konfliktien rauhanomaista ratkaisua ja täydellistä ydinasekieltoa koskevien mielipiteiden yleistymiselle.

Lars Erikson aloittaa »terrorbans» (pelon tasapaino) termin käyttämisen ja tämä sana esiintyy sitten useilla kirjoittajista. Erikson esittää, että olisi pyrittävä maailmanvaltioon. Käytännössä hän katsoo tämän käyvän parhaiten YK:n välityksellä. YK:ta olisi kehitettävä siten, että luotaisiin mahdollisuudet täydelliseen aseistariisuntaan ja YK:n poliisijoukot olisivat sittemmin ainoa sotajoukko maailmassa. Ainakin tässä kohtaa näen esityksen vielä kovin idealistisena: YK:n poliisijoukoilla tuskin olisi tuolloinkaan mahdollisuutta tehokkaaseen toimintaan, koska ei ole mitään takeita siitä, että niiden käyttämismääräyksestä päästäisiin riittävän nopeasti tar-koituksenmukaisiin päätöksiin.

Pär Stenbäckin artikkeli osoittaa miten hyödyllistä on, että myös siviili-ihmiset lausuvat mielipiteensä ydinasekysymyksistä. Hänen sitaattinsa majuri M. Kuosan Reservinupseeri-lehdessä julkaistusta kirjoituksesta todistavat, ettei ammatti-ihmisillä läheskään aina ole taitoa (tai halua) nähdä asioita sellaisina kuin ne nykyhetkellä todellisuudessa ovat.

Väestönsuojelukysymys on Clas Feiringin käsittelemänä kirjasen parhaiten laadittu palanen. Feiring osoittaa kypsyttää päästessään niin yleisesti esiintyvistä joko-tahiasenteesta kysymyksen kriittilliseen kokonaistarkasteluun. Väestönsuojeluviranomaisten ei todellakaan pitäisi antaa yleisölle sel-laista harhakuvaa, että väestönsuojat ja muut suojelutoimenpi-

teet pystyisivät turvaamaan meidät ydinsodan myrskyissä. Toisaalta väestönsuoja silloin, kun ydinräjäytys tapahtuu riittävän kaukana ja siitä saadaan ajoissa tieto, voi pelastaa ihmiselämää.

Tom Reuter käsittelee säteilyn biologisia vaikutuksia verraten laajasti. Maallikkona saa artikkelista monia hyödyllisiä tietoja, vaikka paikoin on vaikea seurata tämän tieteellistyyllisen artikkelin aivoituksia.

Rauhantutkimus tai konfliktien tutkimus on ollut meilläkin paljon esillä, vaikkei tutkimuslaitosta vielä olekaan pystytetty ja tuskin pystytetäänkään. Erik Pakarisen siitä laatima esitys on asiallinen ja keskeisiin kysymyksiin pitäytyvä. Tosiasiat puhuvat parhaiten puolestaan.

Kirjasta käy ilmi, että sen laatijat ovat paljon keskustelleet keskenään. Erikoisesti tämä käy ilmi käytetyistä termeistä. Samat sanat ja sanonnat toistuvat yhtä mittaa useilla kirjoittajista. Asia on tärkeä ja ymmärtääkseni esitetyissä mielipiteissä on perää, mutta täytyykö kirjasen välttämättä olla näin armottoman kuiva. Ensimmäinen ja kaiketi ainoa huumorin pilkahdus on sivulla 86 (sivuja on kaikkiaan 94).

Kirjasen luettuani jäin ihmettelemään, miksi valitsemme kansanedustajiksi etupäässä sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole esittäneet mielipidettä tästä asiasta. Kansanedustajaehdokkailta pitäisi vaatia, että kukin heistä julkisuudessa ilmoittaisi mielipiteensä ydinaseiden käyttämisestä, ydinaseita koskevista sopimuksista ja suhtautumisesta YK:n toimintaan. Valistuneet valitsijat eivät äänestäisi henkilöitä, joiden kannanotot ovat jossain suhteessa epäselvät. Eduskuntaan saataisiin tällöin kenties hieman enemmän henkilöitä, jotka tuntisivat ja tunnustaisivat vastuunsa ihmiskunnan elintärkeistä kysymyksistä.

Juha Hiekkaranta

*»Äl' yli päästä perhanaa»
suomenruotsalaisin äänin*

Emil Zilliacuksen Sven Dufva-tulkinta on tuttu ainakin ruotsinkielisille lukijoille. Hänen silmissään väikkyvät muinaisen Hellaan sankarit: heidän kohtalonkampailuaan on täälläkin käyty, »näillä hyperborealaisilla rannoilla», ihmisyyden etuvartiossa. Talvisotamme tarjoaa hänelle mahtavan, juhlanan näyn (»festspel»): kun nian kentillä seistään jälleen, valmiina täyttämään Lakedaimonin lakien käskyt, viimeiseen mieheen. — Termopylain viestiä on moni muikin täällä kuunnellut, mm. Juhani Aho, joka kansalaissodan päivinä puhuu meidän persialaistamme — venäläisistä. Jos siirrymme vielä hieman taaksepäin, sortovuosien tunnelmiin, löydämme Ateenalaisten laulun Jean Sibeliuksen nuottitelineeltä. Oikeustaistelun taustalla soi tumma helteeninen pohjasävel, oodi vapauden sankareille.

Suomenruotsalaisten taholla sai etuvartioaste kuitenkin kaksinaisen merkityksen. Seistiin tosin lännen etuvartiossa, yksin armottoman taivaan alla, mutta itse vihollinen nähtiin Janus-kasvoisena — sitä selvemmin mitä voimallisemmin suomalainen tai venäläinen nationalismi työntyi esille. *Johannes Salmisen* essee »Varianter av utposttanken» (teoksessa *Levande och död tradition*, 1963) tuo tämän kehityksen ääriviivat selkeinä eteemme.

Tunnettu suomenruotsalainen runoilija Bertel Gripenberg ankuroitui jo varhain »germaaniseen perinteeseen». »Elämässä olimme ensimmäiset», sanoo hän kokoelmassaan »Gallergrinden» (1905), »niin myös kuolemassa»:

»färgande dyrköpt mark med
livets ädlaste
vin, med stolta germaners
blod.»

Gripenbergin taistelulauluista henkii erityisen voimakas antipatia vanhasuomalaisia, noita »kama-

saksoja» (schackrare), maansa myyjiä kohtaan. Poliittinen tais-
telu ottaa nytkin aseekseen rotu-
oppien mystiikan. Maailmansota
pelasti meidät tämän kiihkoisan
pelin pahimmalta seuraukselta.
ihme tapahtui, mutta voidaan kyl-
lä Salmisen sanoin kysyä: kuka
vastuuntuntoinen valtiomies voi
luottaa ihmeisiin? »Miekka on
kehno väline meidän Venäjän suhteit-
temme hoitamisessa», kirjoit-
taa J. K. Paasikivi.

Miekka oli kuitenkin se väline,
jonka käyttökelpoisuuteen Gripen-
berg lujimmin luotti. Maail-
mansodan aattona, 1913, hän huu-
dahtaa: »O Nobel, vänd dig i din
grav! Trots dina fredspris finnas
ännu män bland människorna.»
Ruotsalaisten harvalukuisuus to-
disti Gripenbergille heidän laadul-
lisen paremmuutensa. Germaa-
nien jalo veri virtasi kuumana hei-
dän suonissaan. Suomalaisen veren
lähteillä käytiin vain kuiskail-
len, ja sen vuoksi oli paras meissä
ruotsalaista alkuperää. Gripen-
berg ei suinkaan ollut yksin äänes-
sä: Salminen mainitsee esimerk-
kinä Artur Eklundin »merkil-
lisen» kirjoitelman »Ras, kultur,
politik» (Svenskt i Finland, 1914);
löydämme siitä parasta mahdol-
lista rotumystiikkaa. Ruotsalaista
meissä on »sotaisuus ja tarmok-
kuus», suomalaista taas »jäykkyys
ja passiivisuus». Eklund tuntee
kuuluvansa »arjalaisten» maail-
manvalloittajien heimokuntaan ja
ilmaisee väkevin sanoin tästä joh-
tuvan ylpeytensä; hän todella nä-
kee itsensä ajan »loistavien» san-
kareiden rintamassa. Ylväimmiksi
esikuvikseen hän kohottaa Go-
bineaun ja Chamberlainin.

Gripenbergin ja Eklundin opit
kokivat suuren triumfinsa vasta
30-luvulla ja saksalaisella maape-
rällä, kuten hyvin tiedämme. Gri-
penbergin kohdalla muodostui
kansalaissotamme uusien näke-
mysten lähtökohdaksi, sillä nyt
havaittiin suomalaistenkin hyvin
kelpaavan Thermopylain sank-
reiksi (sama yllättävä havainto
tehtiin 1939 työväestön suhteen).

Mutta vielä 1910 lähti Gripen-
bergin kynästä näytelmä nimel-
tään »Det brinnande landet»,
aiheenaan Liivinmaan talonpoikais-
kapina vuodelta 1905. Kirjoittaja
asettuu kaikessa saksalaisten vou-
tien puolelle ja ymmärtää täydel-
lisesti heidän äärimmäisenkin jul-
muutensa — on lihan kapinoiva
orjaluokka vuodattanut kallista
germaanivertä. Kuvaan kuuluu,
että myytti valkoisen miehen taa-
kasta sai osakseen Gripenbergin
hartaan kannatuksen. Ihmisyyden
— ja eurooppalaisuuden — nimes-
sä oli hänen mielestään myös Isla-
min oppi »kokonaan kiellettävä».

Kotimaan rajoilla pysytelles-
sään ovat Gripenbergin etuvartio-
näkemykset tumman resignoitu-
neita. Hänen ruotsalaisheimonsa
kohtalontie on viitoitettu — kuo-
linkamppailu yksin, Euroopan hyl-
käämänä, toivoa vailla. Juuri tais-
telun toivottomuus kohottaa sen
eettiseen ylevyyteensä:

»Tunna, trotsiga förpostked,
man efter man i glesnat led
må du falla där tyst du stred!
Sången må nämna ännu ibland
Förpostkedjan i Österland.»

Kuten jo edellä todettiin, käänsi
kansalaissota Gripenbergin vihan-
nuolten suuntaa. »Barbariaa»
edusti nyt punainen rosvojoukko,
ei enää suomenkielinen väestönosa
sellaisenaan; »ruotsalaisylpeys»
vaihdettiin porvarilliseen», kuten
Salminen kirjoittaa. Etuvartio-
ajattelu sulki nyt piiriinsä koko
valkoisen Suomen, jota hehkuvin
sanoin kannustettiin itää vastaan.
»Gripenbergin ääni on nyt enem-
män patriootin kuin ruotsalaisen»,
ja talvisotamme merkitsi hänelle
— kuten Emil Zilliacukselle —
vain traagisen kohtalon täyty-
mystä.

Ossi Hedman

Heimousaatteen romahdus

Kun presidentti Kekkonen pari
vuotta sitten kävi Unkarissa, moni
suomalainen paheksui sitä, lähinnä

koska Unkaria ei vuoden 1956 tapahtumien jälkeen ei ole pidetty lännessä salonkikelpoisena.

Kun Väinö Linna vieraili pustan maassa, matkasta ei lehdissä paljon mainittu, vaikka kansalliskirjailijan matkoista on yleensä kirjoitettu laveasti.

Äskettäin kävi Eestissä Suomen kirkon johtomiehiä arkkipiispa Salomiehestä alkaen. Siitä kertoi pikku-uutinen.

Viimeksi on Eestissä käynyt presidentti Kekkonen. Vierailuun on suhtautunut nyreästi moni suomalainen sekä moni lehti, joka heijastaa näiden monien suomalaisten mielialoja.

Heimousaate ei enää tunnu kiinnostavan. Vähiten se kiinnostaa niitä piirejä, joita se elähdytti ennen sotia. Kansan Uutiset taitaa nykyään olla innokkain heimoulehti.

Eikö siis veri olekaan vettä sakeampaa? Eikö heimous ole sellainen absoluutio, jona sitä aikaisemmin pidettiin? Onko yhteiskuntajärjestelmä asetettava heimoutta edelle, niin että järjestelmän vaihduttua Unkarissa ja Eestissä — aika lailla vastoin kansan tahtoa, sanottakoon se varmuuden vuoksi — heimoveljiin ei enää haluta pitää yhteyttä?

Olen yrittänyt eläytyä heimousaateen entisten ajajien nykyisiin mielialoihin, niin vaikeaa kuin se tietysti onkin. He kuvittelevat löytävänsä nyky-Unkarista ja nyky-Eestistä kahdenlaisia ihmisiä. Toiset ovat orjuuttaan vaikeoivia. Heihin ei haluta olla kontaktissa, koska se johtaisi turhaumiin: veljeä ei voi auttaa, voi vain yhteisesti kuiskailla kommunismin kauheudesta. Toiset taas ovat uuden järjestelmän äänitorvia, dogmaattisia kommunisteja, käännättäjiä. Heitä kavahdetaan.

Itse taas kuvittelen, että nyky-Unkarissa ja nyky-Eestissä elää myös kolmas, suuri väliryhmä. Se koostuu nimenomaan nuoresta polvesta ja siksi se jatkuvasti kasvaa. Sen jäsenet on kasvatettu sopeutumaan omaan yhteiskuntaan

aivan niin kuin meidät suomalaiset omaamme. He eivät suhtaudu järjestelmäänsä vihamielisesti mutta kylläkin kriittisesti — aivan niin kuin monet meistä suomalaisista omiin oloihimme. Unkarin ja Eestin elämä on liberalisoitunut ja ilmeisesti tulee liberalisoitumaan. Puutetta ei niinkään ole ruumiin kuin hengen ravinnosta ja siksi kaikki kontaktit ulkomaailmaan koetaan arvokkaina. Kerrotaan että eestiläiset katsovat hartaasti — ja kenenkään kieltämättä — Suomen televisiota ja ovat oppineet ulkoa mainosiskulauseita.

Minusta meillä saattaisi olla arvokkaampaakin annettavaa kuin mainosiskulauseet. Me voisimme tukea Unkarin ja Eestin kulttuurien tämänhetkistä kehitysvaihetta.

Monen suomalaisen sydän lieenee Unkarin ja Eestin pakolaisten luona. Mutta harva tosissaan uskoo, että unkarilaisuus tai eestiläisyys voisi säilyä näiden maiden ulkopuolella. Ruotsin eestiläisiä sävyttää jo pessimismi: lehdissään he ovat pohtineet mm. sitä, oliko pakeneminen tarkoituksenmukaista. Luulen että entisten heimousaateen ajajien olisi vähä vähältä opittava suuntaamaan katseensa nyky-Unkariin ja nyky-Eestiin. Älkööt he odottako näissä maissa vallankumousta, mutta nähkööt että sisäinen kehitysprosessi jatkuu.

Tietysti yhteyksien vähyys ei ole kiinni yksin meistä suomalaisista. Huhutaan että esim. kaikki lehdet eivät saaneet lähettää edustajaansa Kekkosen mukana Tallinnaan. Helsingin ja Tallinnan välinen laivareitti on yhä avaamatta. Mutta olemmeko me tässä päässä tehneet kaikkemme yhteyksien hyväksi?

Itse en leiki heimoromantikkoa. Minua kiinnostaa Eesti vain yhtä paljon kuin Liettua, Unkari vain yhtä paljon kuin Tshekkoslovakia — mutta jo se on aika paljon. Vieläkin enemmän odottaisi Eestin ja Unkarin kiinnostavan niitä, joiden ideologian mukaan veri on vettä sakeampaa.

Pertti Hemánus

VEIJO MERI

kansainvälistä
mainetta saavut-
tanut kirjailija

»Veijo Meri on ilmeisesti todellinen taiteilija, jolla on rikas mielikuva.»

Göteborgs Handelstidning

»Hän ei ole ainoastaan kyky, hän on myös merkittävä uudistaja.»

Dagens Nyheter

»En totisesti löydä meiltä yhtään nuorta kirjailijaa, jonka kirjallinen taituruus olisi verrattavissa Veijo Meren kokonaislaatuun.»

Tribune des nations

Saatavissa teokset

Peiliin piirretty nainen

Romaani, 5. painos. 392 s. 12:20/15:-.

Irralliset

Romaani, 2. painos. 245 s. Sid. 8:90.

Sujut

Romaani, 2. painos. 185 s. 6:65/8:90.

Vuoden 1918 tapahtumat

Romaani, 2. painos. 200 s. 6:65/8:90.

Manillaköysi

ja kahdeksan novelliä sodasta ja sotilas-
elämästä.

2. painos. 355 s. Sid. 13:30.

Tilanteita

Novelleja, 2. painos. 180 s. 7:25/9:45.

otava

'Nimi
takaa
laadun'

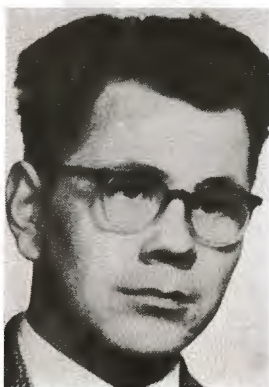
Aamulehti

Leo Kalervo

TYTTÖ, POIKA JA VOILEIVÄT

»— taitavaa ja nautittavaa tekstiä»
Helsingin Sanomat

7,25/9,45 mk

'likka
Vuotila,
kirjailija'

Risto Hannula,
Satak. Kansa

likka Vuotila

VIRRENSIRU

»Hetimitään romaanin alkusivuilta lukija
viejätty Vuotilan tavasta kuvata
henkilöitä»
Aamulehti

7,35/10,— mk

G U M M E R U S